

EDYTA WOLTER

*Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie*

**RECENZJA KSIĄŻKI: ROMUALD GRZYBOWSKI,
WYŻSZE SZKOŁY PEDAGOGICZNE W POLSCE
W LATACH 1946 – 1956,
WYDAWNICTWO ADAM MARSZAŁEK,
TORUŃ 2010, SS. 519**

Romuald Grzybowski jest pedagogiem – historykiem wychowania, autorem wielu prac naukowych. W dorobku naukowym Profesora jest sześć prac zwartych (w tym dwie monografie), ponad osiemdziesiąt artykułów i rozdziałów w pracach zbiorowych. Co warto również przypomnieć – R. Grzybowski uczestniczył w ponad czterdziestu konferencjach naukowych, podczas których wygłaszał referaty i sprawozdania z realizowanych badań naukowych. Trzeba podkreślić, że od wielu lat realizuje badania naukowe z zakresu historii edukacji XIX i XX wieku. Profesora R. Grzybowskiego interesuje obszar badań naukowych, dotyczących roli prasy w procesie wychowania patriotycznego w rodzinach polskich na Pomorzu Nadwiślańskim w okresie zaborów oraz problematyka kształcenia nauczycieli (przede wszystkim w liceach pedagogicznych, studiach nauczycielskich, wyższych szkołach pedagogicznych) w okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, z uwzględnieniem ideologicznych uwarunkowań procesu kształcenia po drugiej wojnie światowej oraz rozwoju nauk pedagogicznych (w tym historii wychowania) – zwłaszcza w gdańskim środowisku naukowym.

Autor, we wstępie recenzowanej publikacji zaznaczył, że w ramach realizowanych badań naukowych podjął próbę rekonstrukcji okoliczno-

ści powstania i rozwoju wyższych szkół pedagogicznych – jako zakładów kształcenia nauczycieli szkół podstawowych, ich przekształcenia w zakłady kształcenia nauczycieli szkół średnich w cezurze: 1946 – 1956. Określając cezurę swoich badań naukowych wyjaśnił, że w 1946 roku powołano pierwsze wyższe szkoły pedagogiczne, natomiast w 1956 roku skończył się stalinowski etap funkcjonowania tych szkół. Co interesujące – zwłaszcza dla pedeutologów – Autor dokonał analizy ewolucji idei wyższych szkół pedagogicznych wraz z ich rozwojem organizacyjnym, naukowym, kadrowym, materialnym oraz w zakresie procesu dydaktyczno-wychowawczego, z uwzględnieniem prawidłowości życia politycznego, społecznego i gospodarczego w omawianym okresie.

Posługując się przede wszystkim metodami badań naukowych, które są stosowane w naukach historycznych Autor (na podstawie aktualnego stanu badań naukowych nad dziejami PRL) wyodrębnił zarówno funkcję założoną i rzeczywistą wyższych szkół pedagogicznych w latach 1946 – 1956. Wyjaśnił, że łatwiej ukazać funkcję założoną, niż funkcję rzeczywistą wyższych szkół pedagogicznych, ponieważ nauczyciele w badanym dziesięcioleciu realizowali w sposób mniej lub bardziej formalny narzucone zadania polityczne, których odmowa groziła poważnymi konsekwencjami personalnymi.

Romuald Grzybowski wyjaśniając problem badań, przypomniał różnorodność wcześniej opracowanych na ten temat i cennych badań naukowych. Wśród ich twórców wymienił: Jerzego Jarowieckiego, Kazimierza Wojciechowskiego, Waława Wojtyńskiego, Wincentego Okonia, Stefana Wołoszyna, Jana Kulpę, Tadeusza Pasierbińskiego, Bolesława Niemierkę, Barbarę Łuczyńską, Zygmunta Rutę, Bolesława Potyrałę. Podkreślił także wartość dorobku naukowego, m.in. Stanisława Niciei, Mieczysława Widernika, Tadeusza Jałmużny, Bogdana Baranowskiego i Krzysztofa Baranowskiego – którzy są autorami opracowań, poświęconych wyższym szkołom pedagogicznym w Opolu, Gdańsku i Łodzi. Wskazał na wartość naukową wielu publikacji pedeutologicznych, poświęconych kształceniu nauczycieli w Polsce Ludowej oraz organizacji szkolnictwa wyższego w tym okresie, które okazały się ważne w procesie rekonstruowania okoliczności powstania oraz kształtowania procesu

dydaktyczno-wychowawczego wyższych szkół pedagogicznych w latach 1946 – 1956.

Podstawę źródłową monografii stanowią źródła archiwalne wyższych szkół pedagogicznych, Ministerstwa Oświaty, Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego, Wydziału Oświaty KC PPR i KC PZPR, wydziałów propagandy KW PZPR (zlokalizowanych w miastach, w których funkcjonowały wyższe szkoły pedagogiczne), Zarządu Głównego Związku Młodzieży Polskiej (ZMP), Zarządu Głównego ZNP. Autor podkreślił, że istotną grupę źródeł stanowiły również oficjalne wystąpienia przedstawicieli władz politycznych wygłaszane podczas zjazdów partii oraz zjazdów oświatowych, narad, inauguracji roku szkolnego i akademickiego itp. (które zostały opublikowane również w czasopismach codziennych, periodykach pedagogicznych) oraz wydawnictwa źródłowe implikujące akty normatywne, również przyczynki do dziejów poszczególnych szkół pedagogicznych, artykuły, opracowania (opublikowane w czasopismach oświatowych i naukowych). Autor zwrócił uwagę czytelnika na cenne uzupełnienie zgromadzonych źródeł, jakie stanowią wspomnienia uczonych, nauczycieli, studiujących w zakładach kształcenia nauczycieli, dzięki którym można odtworzyć i lepiej zrozumieć atmosferę lat 1946 – 1956. Ale R. Grzybowski ujawnił również trudności, jakie towarzyszyły realizowanemu procesowi pracy naukowej. Są związane z predylekcją do utajniania materiałów statystycznych w okresie stalinowskim, co nie tylko budzi kontrowersje, ale jest przyczyną niekompletnych zespołów archiwalnych, utrudniających kwerendę naukową. Bardzo cenną podstawę źródłową stanowią liczne zespoły dokumentów zgromadzonych w: Archiwum Akt Nowych w Warszawie (Zespół Ministerstwa Oświaty, Zespół Szkolnictwa Wyższego, Zespół KC PZPR, Zespół ZG ZMP), Archiwum Związku Nauczycielstwa Polskiego (ZNP) w Warszawie (Akta Wydziału Nauki, Wydziału Pedagogicznego – Sekcji Zakładów Kształcenia Nauczycieli), Archiwum Państwowe w Gdańsku (Akta Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Gdańsku), Archiwum Uniwersytetu Gdańskiego w Gdańsku (Akta Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Gdańsku, które nie przekazano do Archiwum Państwowego w Gdańsku), Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego w Warszawie (Akta Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Warszawie).

Praca ma strukturę chronologiczno – problemową i składa się z siedmiu rozdziałów. W rozdziale pierwszym Autor wyjaśnił okoliczności powstania i rozwój organizacyjny wyższych szkół pedagogicznych, omówił rozwój idei tych szkół po II wojnie światowej oraz ich oświatowe i polityczne uwarunkowania przekształcenia wyższych szkół pedagogicznych w zakłady kształcenia nauczycieli szkół średnich w 1949 roku. Rozdział drugi poświęcił problematyce rozwoju organizacyjnego wyższych szkół pedagogicznych w latach planu sześcioletniego – do 1956 i związanymi z tym procesem trudnościami dydaktycznymi, zmianami w układzie kierunków kształcenia, propozycjami i projektami dalszego rozwoju szkół. W rozdziale trzecim wyjaśnił prawidłowości doboru kadry nauczycielskiej wyższych szkół pedagogicznych w Gdańsku, Krakowie, Łodzi, we Wrocławiu, Katowicach i w Warszawie, następnie problematykę związaną z zaostrzeniem polityki kadrowej po 1948 roku wraz z weryfikacją życiorysów wykładowców oraz tzw. czystką kadrową przeprowadzoną w 1952 roku, szkoleniem ideologicznym kadry naukowo-dydaktycznej szkół wyższych oraz dominacją zadań dydaktyczno-wychowawczych nad naukowymi. W rozdziale czwartym natomiast zostały wyjaśnione materialne podstawy rozwoju wyższych szkół pedagogicznych, przede wszystkim sposobów pozyskiwania nowych pomieszczeń i przewyciężania trudności lokalowych – w zakresie nie tylko budynków szkolnych i internatów, ale również w obszarze powstania, rozwoju i organizacji bibliotek, udostępniania pochodzących z zakupów, darów lub wymiany księgozbiorów oraz ich oczyszczania z „książek zakazanych” (ze względów ideologicznych).

Działalność dydaktyczna, która – co trzeba podkreślić – dominowała w wyższych szkołach pedagogicznych w latach 1946 – 1956 została zrekonstruowana w rozdziale piątym. W przypadku studiów stacjonarnych działalność dydaktyczną Autor wyjaśnił ze względu na następujące kryteria: plany studiów, programy kształcenia przedmiotów pedagogicznych, praktyka pedagogiczna, realizacja procesu kształcenia, kolokwia i egzaminy, próby przewyciężania trudności dydaktycznych, egzaminy dyplomowe i magisterskie. Natomiast w zakresie studiów zaocznych – z uwzględnieniem genezy oraz podstawowych założeń or-

ganizacyjnych i teoretycznych tych studiów, kryteriów doboru studentów, pisemnych prac kontrolnych oraz form pomocy dla studiujących zaocznie nauczycieli.

Działalność wychowawcza wyższych szkół pedagogicznych została zrekonstruowana w rozdziale szóstym, w którym Autor wyjaśnił organizację i przebieg funkcji wychowawczej, z uwzględnieniem statutowych celów oraz ewoluujących ideałów wychowawczych, stanowiących źródło celów, jak również formy i metody działalności wychowawczej (również realizowanej w internatach). Natomiast ostatni – siódmy rozdział poświęcił społeczności studentów i absolwentów wyższych szkół pedagogicznych. Wyjaśnił zasady doboru studentów i funkcjonowania szkolnych komisji rekrutacyjnych oraz problematykę związaną z egzaminami wstępnymi i pochodzeniem społecznym studentów. Zaprezentował ocenę ilościową i jakościową absolwentów oraz ich przydatność zawodową wraz z systemem zatrudniania absolwentów.

Książkę wieńczy zakończenie wraz z bogatym wykazem źródeł i opracowań (według kryteriów: źródła archiwalne, źródła drukowane, czasopisma i prasa, opracowania) oraz spisem tabel, indeksem osób i streszczeniem w języku angielskim. Zwraca uwagę czytelnika nie tylko rzetelność opracowania, ale przede wszystkim cenny wkład Autora do rozwoju wiedzy naukowej, dzięki któremu czytelnik może poznać problematykę kształcenia nauczycieli w wyższych szkołach pedagogicznych w okresie stalinowskim i zrozumieć wyjątkowo trudne, ze względów ideologicznych okoliczności funkcjonowania tych szkół w latach 1946 – 1956, może odczuć atmosferę zagrożeń, związanych z trudnościami kadrowymi, materialnymi, narzuconą ideologizacją stalinowskiego systemu wychowania i kształcenia nauczycieli – i w konsekwencji społeczeństwa polskiego po drugiej wojnie światowej.